

Maskineri og materialisme.*

Stefan Breuer

I

Hvis skindet ikke bedrager har den i 60'erne begyndte renaissance for materialismen nu overskredet sit højdepunkt. En af grundene hertil kan måske søges i den påfaldende problemløshed, hvormed denne teori møder næsten alle spørgsmål om teknologi, naturbeherskelse og naturødelæggelse. Ikke således, at disse problemer ikke har været tema for teorien: Det er næsten ikke til at tælle alle de afhandlinger og kommentarer, hvormed den søger at bevise sin aktualitet også på dette område. Men alle disse anstrengelser har imidlertid kun forstærket den mistanke, som er opstået siden Lenins formel om, at socialisme er sovjetmagt plus elektrificering: At marxismen kun er en særlig subtil udgave af den teknokratiske systemtænkning (Ordnungsdenken).

I næsten alle dens nyere varianter afviser materialismen en kritik af den politiske teknologi og metodologi som pure romantisme; og dette selv om Alfred Sohn-Rethel for kun få år siden med al tydelighed har advaret mod følgerne af en sådan tabuisering: »For frembringelsen af socialismen kræves, at det lykkes for samfundet at subsumere den moderne udvikling af naturvidenskab og teknologi under sig. Hvis de naturvidenskabelige tankeformer og det teknologiske aspekt af produktivkræfterne imidlertid væsensmæssigt unddrager sig den historiematerialistiske betragtningsmåde, så er en sådan subsumtion umulig. Så går den nuværende menneskehed ikke mod socialismen, men mod teknokratiet, altså mod en fremtid, hvor det ikke er samfundet, der hersker over teknikken, men teknikken over samfundet. Hvis det ikke lykkes marxismen at fjerne grundlaget for den tidløse sandhedslære i de herskende naturvidenskabelige erkendelsesteorier, så er marxismens forsvinden kun et spørgsmål om tid.« (Håndens og åndens arbejde, København, 1975 s. 17)

* Bemærkninger til *Christine Woessler*: »Für eine begreifende Praxis in der Natur. Geldförmige Naturerkenntnis und kybernetische Natur«, Lahn-Giessen 1978; Focus. *Klaus-Dieter Oetzel*: »Wertabstraktion und Erfahrung. Versuch über das Problem einer historisch-materialistischen Erkenntniskritik«, Frankfurt-New York 1979; Campus. Artiklen er oprindeligt trykt i *Leviathan* 4/79.

En sådan redning af marxismen gennem en kompenserende for dens teknik- og erkendelseskritiske mangler forsøges i Christine Woeslers arbejder. Det er hendes mål som modtræk til genspejlingsteori og videnssociologi at opspore videnskabens samfundsmæssighed, ikke i dens tilstedeværelse som institution, men i de indre strukturer i selve den videnskabelig-tekniske rationalitet; herunder knytter hun på produktiv vis an til Sohn-Rethels og Hans-Dieter Bahrs forarbejder. Diskussionen med disse to forfattere, som vel er de vigtigste for teoriudviklingen på dens nuværende stade, udgør hoveddelen og den egentlige erkendelsesgevinst i hendes bog, mens de øvrige dele - især det første kapitel om genspejlingsteorien og det sjette kapitel om naturerkendelsens former i Kina - ikke byder på meget nyt i forhold til bidragene fra v. Greiff/Herkommer (*Die Abbildtheorie...*, i: *Prokla*, nr. 16, 1974, s. 151f) på den ene side og fra Needham, Granet og Max Weber på den anden side. Her havde forfatteren kunnet forkorte det i forvejen for voluminøse værk; hendes bog er således noget langtrukket og på mange steder overflødig, fordi den vil være for grundig.

Særdeles frugtbare og befordrende for videre diskussioner er derimod kapitel 3 og 4, som er viet diskussionen med Sohn-Rethel og Bahr. Udgående fra den tese, at det formløse begreb »arbejde«, som anvendes i de fleste varianter af genspejlingsteorien, ikke duer meget til forklaringen af de ikkeempiriske, rene tankeformer, placerer Woesler sammen med Sohn-Rethel den rene erkendelses oprindelse i værdiformen, dvs. i et samfundsmæssigt stadium, hvor producenterne hovedsagelig forholder sig til hinanden over byttet. Værdiformen, cirkulationen er den sfære, hvori der ses bort fra forbruget, fra arbejdsprodukternes empirisk-egenartede kvalitet, og hvori alene varenes abstrakte værdiindhold gælder: en »realabstraktion«, som ifølge Sohn-Rethel er konstitutiv for udviklingen af abstrakte tankeformer. Men mens Sohn-Rethel lægger et så skarpt snit mellem værdiform og arbejde, at han kun kan begribe ækvivalensen mellem de udvekslede varer som resultat af de udvekslendes konvention, fastholder Woesler sammen med Marx, at også værdiformen er bestemt gennem arbejdet - blot netop ikke af det konkrete, private arbejde, men af det abstraktalmene, som gør sig gældende bag producenterne ryg som en almen gennemsnitlov. Kritikken af erkendelsesteorien, skriver hun, skal ikke knytte an til den rene adskillelse mellem arbejde og bytte, dens udgangspunkt må langt snarere være den for de vareproducerende samfund typiske modsigelse mellem konkret-nyttigt og abstrakt-almene arbejde - en modsigelse, som fører til privilegeringen af det sidste i forhold til det første.

Det samfundsmæssige sted, hvor den rene naturerkendelsens former (som f.eks. abstrakt kvalitet, substans og accidens, atomisitet, identitet,

abstrakt bevægelse, absolut tid, absolut rum og strikt kausalitet) udvikles, er ikke værdiformen forstået fuldstændig adskilt fra arbejdet, men værdiformen i hvilken arbejdets abstraktion fremstiller sig. Ved hjælp af disse rene naturerkendelsesformer udvikler intellektet, som gennem klassespaltningen selvstændiggør sig overfor håndsarbejdet, en naturopfattelse (hos Heidegger hedder det et »udkast«), som ikke er vundet fra den primære stofskifteproces mellem menneske og natur, men fra den samfundsmæssige *form* for denne stofskifteproces, bytteprocessen mellem vareproducenter. »Pengeens abstrakte samfundsmæssighed som umiddelbar økonomisk magt modsvares af den teoretiske tænknings almenhed som løsgjort fra alt tingsligt« (133).

Det kunne nu se ud som om striden om forholdet mellem værdiform og arbejde, cirkulation og produktion kun er af skolastisk art, da Woesler ud fra sin ansats når til de samme resultater som Sohn-Rethel, hvis teori hun udtrykkeligt tillægger en relativ gyldighed. Men denne gyldighed er netop kun relativ: forskellen mellem de to opfattelser bliver tydelig, hvis det ikke kun drejer sig om naturerkendelsens rene former, men også om den eksakte naturvidenskab. Woesler viser særdeles godt, at formal tænkning nemlig endnu ikke er ensbetydende med naturvidenskab: denne indeholder ud over de generelle kategorier rum, tid, bevægelse osv. også andre fremgangsmåder og begrebsligheder, som ikke kan forklares alene ud fra udvekslingens realabstraktion; Woesler nævner her først og fremmest det målende eksperiment, som for første gang blev udviklet af Newton (241). Da Sohn-Rethel udelukkende i sin analyse forholder sig til cirkulationsfæren, som han adskiller fra enhver forbindelse til produktionen, kan han ganske vist give en materialistisk forklaring på de generelle kategorier, som f.eks. ligger til grund for den græske naturerkendelse, men herved kan han ikke nå den kvalitative forskel mellem den mere kontemplative græske naturfilosofi og de moderne naturvidenskabers eksperimentelle praksis - en forskel, som ifølge Woesler kun kan forklares, hvis man reflekterer den specifikke *formidling* mellem cirkulation og produktion, som finder sted i overgangen fra penge til kapital (144, 175).

For at det kan komme til den moderne naturvidenskabs væsentlige substitution af det primære, praktisk-sanselige naturforhold med et andet naturforhold, som er frembragt gennem de målendeeksperimentelle metoder, kræves der, ifølge Woesler, en helt anden konstellation af produktion og cirkulation end det, som kendetegner de førborgerlige samfund, hvor byttet for det første kun delvist dominerede den samfundsmæssige syntesis, og for det andet kun formelt var forbundet med produktionen, over varen. Cirkulationen må have almengjort sig (dvs. også indbefatte varen arbejdskraft),

købmandskapitalen må have forvandlet sig til produktiv kapital og have formidlet produktion og cirkulation gennem det abstrakte princip om værdimæssighedens kalkulatorisk-kvantitative bestemmelse. Kun ud fra denne *forvandling* af forholdet mellem produktion og cirkulation til kapitalens produktion og cirkulation - hvor kapitalen selv forholder sig »eksperimentelt« i manufakturen og maskineriet - er den eksperimentelle naturvidenskab og dens tekniske genstandsgørelse i maskineriet forståelig; ikke, som Sohn-Rethel mener, ud fra den blotte eksistens af værdien som penge.

Ud fra denne ansats, som udbygges videre i det femte kapitel om udviklingen af de eksperimentelle naturvidenskaber i det 16. og det 17. århundrede, kommer Woesler til en helt anden og for mig at se mere rammende vurdering af de nyere rationaliseringsprocesser end Sohn-Rethel. Mens han pga. sin rigide adskillelse af produktion og cirkulation kun kan forklare den samfundsmæssiggørelse af arbejdsprocessen som videnskabeliggørelsen bevirker ud fra de saglige nødvendigheder i arbejdsprocessen selv og fra denne tese når til den påstand, at den fuldt samfundsmæssiggjorte produktionsproces i senkapitalismen ifølge dens indhold er »socialistoid«, så gør Woesler det tydeligt, at med tidsøkonomiens gennemsætning får produktionen omvendt en for kapitalforholdet adækvat struktur. Det lykkes hende at vise, at Sohn-Rethel mistolker en genuin *kapitalistisk* proces - tilpasningen af produktionen til merværdiproduktionens krav også mht. dens stofflige side - som et resultat af »arbejdet« og netop dermed desavouerer sit program om en materialistisk erkendelseskritik. Også Lenin har som bekendt set »socialistoid« momenter i Taylorismen og den videnskabelige bedriftsledelse og dermed reduceret socialismen til en konsekvent gennemført statsmonopolisme. Idet Sohn-Rethel udklammer hele den industrielle kapital gennemsætningsproces, maskineriet og den reelle subsumtion af arbejdet under kapitalen, og først lader arbejdets samfundsmæssiggørelse begynde med Taylor (og dette som en udvikling, der udgår fra arbejdet, ikke fra kapitalen), berøver han sig selv ethvert teoretisk våben mod denne konsekvens, som blev draget af Lenin.

Med tesen om at den videnskabelig-tekniske revolution er kapitalens og ikke arbejdets (149) optager Christine Woesler resultatet af Hans-Dieter Bahrs arbejder, som hidtil har været forholdt et større publikum, omend de i længere tid har udøvet en betragtelig indflydelse på det grå papirmarked; kun en kort artikel om »Maskineriets klassestruktur« foreligger indtil nu, mens de to vigtige tekster om »Kritik af åndsarbejdets maskinisering« (1973/74) kun eksisterer som stencilater. Jeg må derfor nøjes med nogle få bemærkninger. Bahr tager til forskel fra Sohn-Rethel ikke udgangspunkt i en »afledning« af tankeformerne fra byttestrukturen, da en sådan

fremgangsmåde ifølge hans mening allerede forudsætter det, som egentlig skal afledes. Han tager i stedet udgangspunkt i de ideelle former som økonomiske funktioner og spørger efter deres fordelingslove og materialiseringer; især de »sanselige mål« som »maskineriets indre værdiform« spiller her en vigtig rolle. Bahrs idé om at dechiffere produktionsmidlerne som »indikatorer for samfundsmæssige forhold« (Marx) undgår den for Sohn-Rethel karakteristiske adskillelse af produktion og cirkulation og gør det tydeligt, at produktionsmidlerne under kapitalistiske betingelser også er gennemtrængt af de samfundsmæssige herredømmeforhold i deres stofflige struktur, hvorved enhver arbejdsontologi (som Bahr også finder talrige spor af hos Marx) er umuliggjort.

Men på den anden side udklamer Bahr mestendels *videnskabens* rolle, idet han begrænser sig til analysen af produktionsmidlernes »indre værdiform« som en altid allerede eksisterende formidling mellem teknisk opfindelse, teoretisk naturerkendelse og samfundsmæssig klassespaltning, - en udklarmning, som Woesler efter min mening med rette gør indsigelse imod: »Hvis Sohn-Rethel som følge af sin specifikke problemstilling fuldstændig uddrager forstanden af økonomien, idet han tolker den ensidigt som teoretisk-filosofisk, så trækker Bahr omvendt forstanden uspecificeret og ensidigt ind i økonomien« (184). Bahr bringer faktisk for hurtigt kapitalens økonomiske, matematiske og maskinelle naturalformer på de ideelle naturalformers fællesnævner uden at skænke de eksperimentelle naturvidenskabers enestående rolle større opmærksomhed; men mens Woesler sætter denne forkortning i forbindelse med Bahrs »resignative« politiske konsekvenser (183, 228), forekommer det mig snarere som forsøg fra Bahrs side på gennem udklarmingen af centralinstansen videnskab at holde sig en revolutionsteoretisk bagdør åben, idet han ligesom Foucault slutter fra fraværet af et centrum og fra »magten«s principielle spredning til muligheden af også på ethvert sted at kunne stille spørgsmål ved den og bekæmpe den. Formuleringer som dem om den »nye maskinstorm«, som kan findes i Bahrs nyere arbejder, tyder i hvert tilfælde i den retning. Men en kritisk konklusion er imidlertid ud fra det nuværende tekstgrundlag endnu udelukket.

Woeslers indtrængende og overordentligt befordrende diskussion af problemet omkring en historisk-materialistisk erkendelseskritik slutter med en overraskende vending, som står i et forbavsende misforhold til hendes samlede forudgående argumentation. Efter påvisningen af at »varenes bytteværdikarakter også sidder fast i deres brugsværdistruktur« pga. kapitalens nuværende tekniske realisering og at »den anden natur er så fremherskende, at det slet ikke længere er til at gøre op, hvad der

i naturerkendelsen og i den videnskabeliggjorte produktion stammer fra den anden naturs kategorier og hvad der stammer fra den førstes« (178f), forventer den læser, der er fortrolig med den Marx'ske teori nogle refleksioner over, hvad der så i betragtning af denne udvikling bliver af den Marxske *revolutionsteori*. Denne trækker dog netop sin kraft ud af den overbevisning, at *arbejdets* produktivkræfter trænger ud over produktionsforholdenes rammer, som bliver for snævre: en model, som så åbenlyst bliver forældet, hvis produktivkræfterne ikke er andet end produktionsforholdenes objektivering. Woeslers grund for at der ikke kan være tale om et dilemma for revolutionsteorien kan ikke skjule, at hun gør en dyd ud af nøden og forsøger at forvandle en åbenlys forsvarsposition i en fortvivlet offensiv. Forestillingen om at inddrage produktionsmidlerne i subjekternes samfundsmæssige brugsværdiproduktion er ikke blot et håb, erfarer vi, »men en mulig erfaring midt i den dårlige realitet. Kapitalforholdet har i sin almengørelse sat sig igennem og udbredt sig modsigelsesfuldt. Der eksisterer stadig tidlig- og førkapitalistiske forhold, det være sig den lille levnedsmiddelbutik om hjørnet, det være sig de små håndværksvirksomheder eller landbruget. Uanset al konservatisme og al tilbagestående, som hænger fast ved disse landsbymæssige og tidlig-kapitalistiske relationer, så er sådan noget som brug og nyttighed stadig levende i dem (228). Marx ville overfor sådanne opfattelser formodentlig have taget sin hat og være gået. Når alt, hvad man kan byde på af argumentation mod en problematisering af revolutionsteorien, består i den normative deklamation, at brugsværdien er »et politisk krav« (227), så skulle man vel være noget tilbageholdende med belærende bemærkninger til skeptikere. Ideen har i historien indtil nu altid blameret sig, også når den optræder i de blomsterbesmykkede gevandter som en idé om brugsværdien.

II

Mens forholdet mellem maskineri og materialisme således i sidste ende forbliver uproblematisk for Woesler, så driver Klaus-Dieter Oetzel i sin bog »Wertabstraktion und Erfahrung. Versuch über das Problem einer historisch-materialistischen Erkenntniskritik« refleksionen videre på dette punkt. Hvis man skulle bringe grundtankerne i hans bog sammen i en eneste formel, så ville det være denne: Kritikken af videnskab og teknik kan ikke simpelt tilføjes den historiske materialismes bygning som en nødvendig tilbygning, der lader hovedkompleksets arkitektur uberørt. Maskineri og materialisme står ikke i et ligeegyldigt forhold ved siden af hinanden, de

er samfundsmæssiggørelsesformer, som udelukker hinanden. Hvor maskineriet dominerer, er materialismen sat til diskussion.

Oetzel udvikler denne tese i en flertrinnet refleksionsproces, som meto- disk orienterer sig efter Marx' studie af den politiske økonomi; et studie, som ikke begriber de forskellige teorier som et overhistorisk symposium om væsen og sandhed, men som etaper i den borgerlige ånds selvreflek- sion, hvori de erfaringer, som denne ånd gør i og med sit samfund - uanset i hvor forstillet form det end måtte være -, er indgået: teorihistorie som so- cialhistorie. Efter et første forsigtigt udsyn over terrænet (del I) begynder denne rejse med en march midt i modstanderens hovedstad, i den borgerli- ge selvbevidstheds centrum slet og ret, i den idealistiske filosofi. Idet Oetzel følger Sohn-Rethels henvisning, at en materialistisk erkendelseskritik i følge sagens logik må sætte ind, hvor idealismen endnu selv optræder som erkendelsesteori, i Kants »Kritik af den rene fornuft«, forsøger han en materialistisk læsning af Kant med det mål at dechiffere den transcenden- tale deduktion af kategorierne som begrebslig forarbejdelse af en bestemt »nationaløkonomisk tilstand af den samfundsmæssige erfaring«. Men i modsætning til Sohn-Rethel, der ifølge sin opfattelse af, at de vigtigste konstituenser for den videnskabelige ånd allerede er dannet i antikken, kun interesserer sig forbigående for »Kritik af den rene fornuft«, tydelig- gør Oetzel, at Kants værk markerer tærsklen til en epoke i tænkningens historie. Her avancerer den matematiske forstand nemlig for første gang udtrykkeligt til organisationsprincip og konstitutionscentrum for erfarin- gen, mens den i alle forudgående erkendelsesteoretiske opfattelser ikke er nået ud over en placering som et mere eller mindre yderligt ordningsprin- cip. »Kritik af den rene fornuft« får dermed for en historisk-materialistisk erkendelseskritik en lignende betydning som Smiths og Ricardos værker for kritikken af den politiske økonomi, hvori der ligeledes er tematiseret opkomsten af et nyt samfundsmæssigt centrum - værdiforholdet.

Kants problem, viser Oetzel, er det samme som Marx' Lige som denne har vist, at det samfundsmæssige arbejde i den borgerlige privatejendoms verden er nået til en ejendommelig spaltethed og ikkeidentitet, således står Kant overfor det forvirrende forhold, at erfaringens »naturalform«, den i materialets givne særegenhed fordybende iagttagelse og sansning, ikke også er den umiddelbart samfundsmæssige eller alment gyldige form. Selvom arbejde og erfaring dog står i samfundsmæssige sammenhænge, så er de set umiddelbart kun private, subjektive, konkrete, ikke også almene, intersub- jektive, samfundsmæssige. Først gennem en specifik formidling - byttet, forstandsydelsen - får de en form, hvori de er kommunikerbare: brugsgen- standene må forvandles til varer for at være samfundsmæssige, erfaringen

må antage en rationel form for at være almen meddelbar. Det borgerlige samfunds »systemproblem« - den i varens dobbeltkarakter fremtrædende modsigelse mellem produktion og samfundsmæssighed - reproducerer sig i erkendelsen som erfaringens dobbeltkarakter, som modsigelse mellem erfaringens naturalform, sanseligheden, og den rationelle organisation af samme, forstanden. Og ligesom denne modsigelse i den politiske økonomi løses på den førstes bekostning, således også i erkendelsen gennem privilegeringen af den formidledende, abstrakte form, som i form af »transcendentalsubjekt« bliver den eksklusive bærer af gyldighed. Kant behandler ikke dette problem på samme måde og med samme målsætning som Marx, men han registrerer dog, uden at ville udtrykke det, det samme forhold. Nu er disse indsigter ikke nye på baggrund af Adornos og Sohn-Rethels arbejder, men udarbejdelsen af denne hidtil mere skitseagtigt formulerede tese er i »Wertabstraktion und Erfahrung« original og imponerende. Oetzel begrænser sig ikke til henvisningen til homologien mellem transcendentalsubjekt og værdistruktur, men koncentrerer sig snarere helt om det egentligt vigtige spørgsmål, *hvordan* underordningen af brugsværdien under værdien og sanseligheden under forstanden finder sted; thi *at* denne underordning finder sted kan der ikke være tvivl om i betragtning af den ubestridelige eksistens af videnskab og kapital. Men hvis værdi og forstand er bestemt på samme måde ved, at de eksisterer uafhængigt af al konkret-empirisk særegenhed, er »ren form« henhv. »ren gyldighed«, og dog samtidig subsumerer særegenheden under sig, så rejser der sig for erkendelsesteorien ligesom for kritikken af den politiske økonomi det centrale spørgsmål, hvordan en sådan subsumtion, som jo er en formidling af noget uensartet, overhovedet er mulig. Eller spurgt på en anden måde: da formidlingen er bestemt gennem de abstrakt-transcendente momenter, på hvilken måde sker det, at de konkret-empiriske momenter abstraheres og at de abstrakt-transcendente momenter omvendt realiseres? Analysen af homologien mellem videnskab og kapital forvandler sig dermed til en analyse af formaliseringen af sanseligheden henhv. brugsværdien på den ene side, og en analyse af forstandens henhv. værdiens realisering på den anden side.

Marx løste som bekendt dette dobbelte problem i sin teori om værdiformen, hvori han blottægger, at den borgerlige samfundsmæssiggørelse af arbejdet sker over den empirisk-ontologiske fordoblingsmekanisme: produkterne bringer ikke den samfundsmæssige karakter af det i dem indeholdte arbejde umiddelbart til udtryk - umiddelbart fremtræder de kun i form af empirisk-stoflige brugsværdier -, men gennem uddifferentieringen af et enhedsmedium, som gør samfundsmæssiggørelsen mulig: nemlig

pengene. Gennem en proces, som ikke her behøver at blive fremstillet, bliver det konkret-stoflige moment formaliseret så vidt i pengene, at pengenes brugsværdimæssige bestemthed umiddelbart falder sammen med deres samfundsmæssige formbestemthed. I denne eksklusive vare bliver brugsværdien altså formaliseret og den i værdien udtrykte samfundsmæssighed realiseret, og gennem denne dobbelte udvikling kan pengene fungere som organisationsform for de samfundsmæssige produkter, som fremstiller deres samfundsmæssighed udelukkende i dem. Som noget usanseligt, rent samfundsmæssigt, og dog ikke desto mindre tilstedeværende er det samtidig den realiserede transcendent, »alle genstandes abstrakte genstandsmæssighed som en fra alle genstande forskellig genstand« (139). Vi skal endnu komme til at se, at denne konstellation: empirisk vareverden på den ene side, pengenes transcendentale »horisont« på den anden side, trods al dominans for sidstnævnte legemliggør et samfundsmæssigt udviklingsstadium, i hvilken den »abstrakte genstandsmæssighed« endnu kan gennemskues og kritiseres som abstrakt, mens dette bliver anderledes med overgangen til kapitalen.

Det samme formidlingsproblem, som i erkendelsesteorien optræder som iagttagelsesdommenes forvandling til erfaringsdomme, som syntese af sanselighed og forstand, bliver af Kant løst på en måde, der meget ligner den Marxske fremgangsmåde. Det sker ifølge Oetzel i to skridt: først i den transcendentale æstetik gennem indførelsen af den »rene anskuelse«, dernæst i den transcendentale analytik gennem læren om »skematismen« som den mekanisme, der skaber forudsætninger for at erfaringens pålidelighed faktisk fremtvinges. Ved hjælp af skemaet, som indtager en ejendommelig mellemrolle mellem anskuelse og begreb, lykkes det indbildningskraften at bringe forstand og sanselighed sammen på den rene anskuelses grund, idet det fremtvinger den nødvendige ensartethed for begge gennem af-sanseliggørelsen af anskueligheden og sanseliggørelse af transcendenten. Forstandsbegreberne bliver realiseret anskueligt, mens anskuelens materiale og empiriske beskaffenhed bliver formaliseret og abstraheret. Oetzel sammenfatter sin tolkning således: »Indbildningskraftens syntesis udgør den første anvendelse af forstanden på sanseligheden og samtidig grunden for alle øvrige. Dvs.: i skemaet er anskuelens subsumtion under forstanden foretaget forud, således at den *ved hjælp af skemaet* generelt er blevet mulig. Ikke på anden måde end ved pengene: brugsværdien kan ved hjælp af pengene subsummeres under værdien, fordi de i pengene eksklusivt er subsumeret under den. I skemaet anskuer vi alle erfaringens genstande rent, lige som vi i pengene anskuer alle samfundsmæssige produkter rent. Ligesom pengene legemliggør vareverdenens håndgribelige horisont, så-

ledes udgør skemaet erfaringsverdenens 'forståelige' (Heidegger) horisont« (150).

Kants teori om de syntetiske domme apriori og hans lære om skematismen lader grundstrukturen i den nutidig-eksperimentelle erfaringsvidenskab træde klart frem. Denne videnskab anerkender ganske vist empirien som en virkelighed og er for så vidt metafysikkritisk. Men nedbrydningen af den gamle metafysik munder imidlertid ud i etableringen af en ny, som er centreret om det transcendentale subjekt. »Objektiviteten«, det højt besværgede realitetsindhold i den moderne videnskab, skyldes ikke nogen føjelig tilpasning til empirien, men dette subjekts konstitutionsbidrag, som før al mulig erfaring »udkaster naturen« sådan, at den stemmer overens med forstandsbegreberne. Empirien, som begreberne skal kontrolleres på, viser sig herfra kun som en særlig form for rådighed over erfaringen, som blot »fremtrædelse« indenfor en horisont, der overhovedet først gør erfaringen mulig som videnskabelig erfaring. Det er derfor ikke tilfældigt, men tværtimod begrundet i denne argumentationslogik selv, når Kants idealistiske efterfølger (og allerede Kant selv i sit »Opus Postumum«) trænger det empiriske restmoment så langt tilbage, at erkendelsessubjektet i den videnskabelige erfaring egentlig kun møder sig selv. Man har kaldt den videnskabelige tidsalder for »oplysningens«; og faktisk har det lys, som opklaringen har kastet ud over verden, brændt alt det væk, som ikke var det lig.

Hvilke følger har nu »forstandsbegrebernes skematisme« for materialismen? Så længe forstanden spinder sine kategoriale net langt fra produktionen, og det var på Kants tid endnu i vidt omfang tilfældet: ingen! Så længe realiseringen af den abstrakte transcendens begrænser sig til pengene, som samfundsmæssiggør produkterne så at sige bagefter, efter produktionsaktens afslutning i cirkulationen, lige så længe har vi endnu at gøre med en dobbeltkarakter af produktionen, hvis konkret-stofflige side udgør en grænse for den abstrakttranscendente. Pengenes abstrakte almenhed kan uden besvær gennemskues med en anden almenhed, cirkulationens formalisme med produktionens konkrete indholdsbestemmelser. Oetzel taler derfor om en »gennemskuelighedskonstellation«, som muliggør afsløringen af penge som en ren fetich. »Den gør en genstandsmæssighed, empirien, synlig som den kontrasterende grund for en anden genstandsmæssighed, skinnets ontologi. Men frem for alt muliggør gennemskuelighedskonstellationen en modstilling af to former for syntesis, en privat, som resulterer i tingen (dvs. i pengene, S.B.), og en produktiv, som frembringer bestemte nyttige genstande. Den muliggør den indsigt, at det borgerlige subjekts værdiabstraktive tilegnelse af naturen, hvor na-

turen går restløst op i tilegnelsesprocessen, har en brugsværdiorienteret, produktiv tilegnelse som forudsætning, en tilegnelse, hvori naturen træder til det samfundsmæssige subjekt som irreduktibelt stoffigt substrat uden at blive opslugt af det« (159f).

Men denne »gennemskuelighedskonstellation«, hvoraf materialismens mulighed afhænger, er ikke historisk invariant. Så snart pengene med overgangen fra penge til kapital i Europa ikke længere kun udveksledes med særlige varer, men med alle varers substans, arbejdet som subjektiv arbejdssevne, mistede værdiabstraktionen dens eksklusive placering overfor de andre varer. Men dog kun for at genvinde sig på et udvidet grundlag: arbejdets abstrakte samfundsmæssiggørelse begrænser sig med udviklingen af de kapitalistiske produktions- og organisationsformer ikke længere til cirkulationen, den griber derimod sine hidtil forudsatte sfærer af produktion og konsumtion og begynder også at slå sig stoffigt-teknisk igennem. Værdien udvider sin »ontologiske basis«, om man vil. Og den følger her den samme mekanisme af på den ene side formalisering af sanseligheden og på den anden side substituerende objektivisering af transcenden- den, som vi allerede har studeret ved pengenes skematisme. Gennem den »reelle subsumtion« af arbejdet under kapitalen bliver arbejdet afviklet i dets sanselighed og virkelighed og tilpasset værdiens bevægelse; den eksperimentelle situation derimod mister dens ekstraordinære, ikke-hverdagsagtige karakter og bliver universaliseret gennem maskineriet. I samme grad som den videnskabelig-tekniske fremgangsmåde behersker produktionen, i samme grad som - med Oetzels ord - »pengenes statiske værdiform« går over i »maskinens dynamiske, tekniske værdiform«, bliver idealismen almen. Den af Kant beskrevne forstandsvirksomhed hører op med at være ren tankevirksomhed; som Horkheimer/Adorno allerede noterede det i »Dialektik der Aufklärung« kommer der ud af »forstandsbe- grebernes skematisme« en »produktionens skematisme«, som beherskes af det nu virkeligt i sig selv abstrakte arbejde og af maskineriet som auto- matisk system. Samtidig forsvinder det kontrasterende empirisk-stofflige moment, som på niveauet for værdiens rent cirkulationsmæssige eksistens muliggjorde en gennemskuelse af fetichstrukturen. Gjort afmægtig, tilin- tetgjort og ødelagt af den kapitalistiske, videnskabelige organisation af produktionen bliver det konkrete, erfaringsbundne arbejde marginalise- ret, men den »formale« produktion gennem maskinen bliver total også i den betydning, at den begynder at beherske konsumtionen: en udvikling, som Oetzel illustrerer med behovenes strukturændring og den tendentielle transformation af varen til rusmiddel. Markedets tidsalder bliver afløst af den tekniske realisations tidsalder.

Det er her ikke muligt og heller ikke nødvendigt for forståelsen af disse overvejelser at citere de mange belæg fra den nyere filosofi og samfunds-teori, som Oetzel underbygger sin tese om det senkapitalistiske samfunds tiltagende »éndimensionalitet« (Marcuse) med. Dette selvom netop kapitlet om Heidegger, Wittgenstein og den postmarxiske monopolteori mht. mange overraskende overensstemmelser hører til de mest interessante passager i bogen; særligt skal der i denne sammenhæng henvises til det af Oetzel udviklede begreb om den »transcendentale positivisme«, som er en meget lovende ansats til overvindelse af de moraliserende ræsonnementer, som den dialektiske teori hidtil har mødt de forskellige former af den senborgerlige bevidsthed med. Jeg vil imidlertid fremhæve den konsekvente beslutsomhed hvormed Oetzel følger logikken i sin argumentation. I modsætning til Woesler, som undlod at anvende sine indsigter refleksiøst tilbage på det materialistiske revolutionsbegreb, gør Oetzel det klart, at radikaliseringen af værditeorien i den ovennævnte betydning implicerer revolutionsteoriens ophævelse: i denne betydning skal Kant ikke bare fortolkes ud fra Marx, men omvendt også Marx ud fra Kant.

Det er Oetzels fortjeneste, at han ikke lukker sig ude fra denne konsekvens på grundlag af en normativt forankret *reservatio mentalis*, men samtidig endnu forbliver så vidt loyal mod grundlaget i den Marxske teori, at denne - omend berøvet dens revolutionsteoretiske implikationer - bevarer sin funktion som »teori om den nuværende tidsalder« eller vinder den på ny. I stedet for at følge den modeholdning i lyset af den materialistiske revolutionsteoris åbenlyse utilstrækkelighed at forkaste hele det Marxske begrebsapparat og flygte ind i et skinrefugium af en »praktisk fornuft, som ikke kan funderes ud fra den bestående virkelighed« (Koch/Narr), påtager Oetzel sig den mere besværlige, men teoretisk mere perspektivrige opgave med en dødsboopgørelse, som først prøver inden den forkaster. Netop derved vinder hans revisionisme i vægt, da det er en revisionisme, der ikke som alle revisionismer siden Bernstein dømmes moraliserende fra periferien, men ud af teoriens immanens udvikler den materialistiske dialektiks fejl og sandhed. Det vil være at ønske for denne bog, at den irritation, som den skaber, ikke kun begrænser sig til den snævre kreds af filosofiske specialister.